

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ YAPISININ ANALİZİ (1980 - 1990)

Dr. Hüseyin Avni EGELİ*

GİRİŞ

Bir ülkenin diğer ülkelerden sağladığı kaynaklar (dış kaynaklar, dış tasarruflar) kullanan ülke açısından iki önemli fonksiyonu yerine getirir:

- i) İç kaynaklara bir ilave oluşturarak, iç tasarruflarla yapılabilecek olandan daha fazla yatırım yapılmasını sağlamak (tasarruf açığını kapatma fonksiyonu),
- ii) İhracat ve diğer normal döviz gelirlerine bir ilave oluşturarak, ülkenin normalde yapabileceğinden daha fazla mal ve hizmet ithal etmesini mümkün kılmak (döviz açığını kapatma fonksiyonu).

Konuya az gelişmiş ülkeler yönünden bakıldığında, bu ülkelerin kalkınma çabaları açısından dış kaynakların her iki fonksiyonunun da önemli olduğu ifade edilebilir. Bilindiği üzere, bu ülkelerin belli bir kalkınma hızını gerçekleştirebilmeleri için belli bir düzeyde yatırım yapmaları gerekmektedir. Ancak sözkonusu ülkeler çoğu kez hızlı kalkınma için gerekli olan yatırımlara yetecek yurt içi kaynaklardan yoksun bulunmaktadırlar. Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerin ihracat (döviz) gelirleri de, artan ithalat ihtiyaçlarını karşılayabilmekten uzaktır. Kısacası bu ülkelerin kalkınmaları gerek "tasarruf açığı" gerekse "döviz açığı" tarafından sınırlanmaktadır. Bu nedenle, tasarruf ve döviz açığının giderilmesinde ve böylece kendi-kendini besleyen bir ekonomik gelişme hızına ulaşılmasında dış kaynaklardan yararlanılması büyük bir önem taşımaktadır. Ancak kuşkusuz, bu kaynakların ne ölçüde elde edilebileceği bir yana, elde edilme koşulları (maliyetleri) ve kullanım biçimleri de, belirtilen katkıları kadar önemli olan ve gözönünde bulundurulması gereken hususları oluşturmaktadır.

Burada ele alındığı biçimiyle tasarruflar (kaynaklar); "yabancı özel sermaye", "dış borçlar" ve "hibeler" olmak üzere üç ana grupta toplanabilecek olan tüm kaynakları kapsayan geniş bir anlama sahiptir. Bunlardan birincisi, ele alınan ülke ekonomisine yabancı ülke müteşebbisleri tarafından getirilen yatırım fonlarını; ikincisi, ülkedeki özel kesim veya kamu kesimi tarafından belli bir vade içinde ana para ve (genellikle) faiziyle

*Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi.

birlikte geri ödemek üzere dış kaynaklardan sağlanan kredileri; üçüncüsü de, geri ödeme zorunluluğu olmaksızın dış kaynaklardan sağlanan yardımları kapsar¹. Bu üç kaynak bir dış kaynak olarak yukarıda belirtilen iki temel fonksiyonu yerine getirme açısından sahip oldukları benzerliklere karşılık, elde edilme ve kullanım koşulları ile ekonomik etkileri açısından önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu çalışmada, gerek ülkemizde gerekse gelişmekte olan birçok ülkede dış kaynaklar içinde en önemli yere sahip bulunan "dış borçlar" ele alınacak ve 1980'li yıllarda Türkiye'nin dış borçlarındaki gelişmeler ortaya konmaya çalışılacaktır.

I- BİR DIŞ FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK DIŞ BORÇLAR: KATKI VE SINIRLARI

Bir ülkenin belli bir süre sonunda para ve faiziyle birlikte geri ödemek koşuluyla dış kaynaklardan elde ettikleri borçlar olarak tanımlayabileceğimiz dış borçlar, çeşitli açılardan değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin vade yapılarına göre "kısa, orta ve uzun vadeli krediler" borçlulara göre "kamu kesimi - özel kesim borçları", alacaklılara göre "çok taraflı (uluslararası kuruluşlardan sağlanan) - iki taraflı krediler", koşullarına göre "resmi (dış yardım niteliğinde) - ticari (piyasa koşullarına göre) krediler", kullanım biçimlerine göre "bağlı-serbest krediler" ve "program-proje kredileri" gibi çeşitli sınıflandırmalar ve bunların içinde de çeşitli alt gruplamalar yapılabilmektedir. Bu sınıflandırmalardan da anlaşılacağı üzere, herhangi bir ülkenin elde edebileceği dış borçlar, gerek miktar gerekse taşıdığı özellikler itibariyle, pek çok iç ve dış ekonomik ve politik faktörün etkisi altında bulunmaktadır. Politik etmenler ve dış koşullar bir yana, bir ülkenin dış borç bulma kapasitesi (kredibilitesi, kredi değerliliği), ekonomisinin genel performansıyla ve bu arada mevcut dış borç yükü ve geri ödeme kapasitesiyle yakından ilişkilidir.

Aşağıda, bütün bu koşulların ortak etkisiyle sağlanan dış borçların ekonomiye sağlayacağı katkılar, dış borç yükü ve geri ödeme sorunları genel bir çerçevede vurgulanmaya çalışılacaktır (Bu konuda yer alan konularla ilgili daha geniş bilgi için bkz. ERÇEL, 1981, s. 345-348, ÖZÜL, 1981, s. 355-375, SEYİDOĞLU, 1982, s. 451-467, BAŞAK, 1977).

A- TASARRUF VE DÖVİZ AÇIĞINI GİDERMEDE DIŞ BORÇLAR VE EKONOMİNİN DIŞ BORÇ MASSETME KAPASİTESİ

Giriş kısmında da belirtildiği üzere dış kaynaklar ve dolayısıyla bunlar içinde önemli bir yere sahip bulunan dış borçlar, ülkenin tasarruf açığını ve döviz açığını giderme

¹Dış borçla yakından ilişkili bir kavram olan "dış yardım" konusunda kısa bir açıklama yapmakta yarar bulunmaktadır. Dış yardım kavramı, bağış niteliğindeki dış kaynak akımlarını ve normal kredilere göre ödemesiz dönem, vade ve faiz oranı gibi açılardan daha elverişli koşullara sahip bulunan dış kredileri ifade etmekte kullanılmaktadır. Yukarıda kullanılan "dış borç" kavramı ise, dış yardım niteliğindeki kredilerin yanı sıra, normal piyasa koşullarıyla sağlanan kredileri de kapsayan bir anlam taşımaktadır. Bağış (hibe) niteliğindeki dış yardımlar ise, kuşkusuz dış borç kapsamı dışında kalmaktadır. Günümüzdeki genel bir eğilim olarak, bir yandan dış yardımlar içinde bağışların öneminin azaldığını, öte yandan da resmi kalkınma yardımlarında özellikle reel olarak bir gerileme ortaya çıktığını ve dış krediler içinde normal koşullu kredilerin ağırlık kazandığını belirtmekte yarar bulunmaktadır.

şeklinde iki temel fonksiyonu yerine getirerek ekonominin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunabilecektir. Ancak, bu iki temel fonksiyona dış borçlar açısından biraz daha yakından bakmakta ve dış borçların bu iki temel fonksiyon çerçevesinde ekonomiye ne ölçüde katkıda bulunabileceğini tartışmakta yarar bulunmaktadır.

i) Dış borçların iç tasarruflarla yapılabilecek olandan daha fazla yatırım yapılmasını sağlaması için, elde edilen dış borçların gerçekten de yatırım amacıyla kullanılması gerekir. Aksi takdirde, örneğin dış borçların daha önce elde edilen borçların ana para veya faiz ödemelerinde kullanılması veya ekonomide tüketim eğilimini artırarak ara ve yatırım malı ithalinden çok, tüketim malı ithalinde kullanılması halinde, dış borçların iç tasarruflara bir ilave oluşturma fonksiyonu önemli ölçüde zayıflayabilecektir. O halde bu açıdan herhangi bir dönemde sağlanan toplam dış borçlardan (brüt borçlar) daha çok, "net dış borçlanma" (brüt borçlanma - ana para geri ödemeleri) ve hatta "net kaynak girişi" (net borçlanma - dış borç faiz ödemeleri) önem taşımaktadır. Öte yandan, bu net borçlanma veya net kaynak girişinin iç tasarrufları azaltmadan, onlara bir ilave oluşturacak şekilde kullanılması da, sözü edilen birinci fonksiyon açısından büyük bir önem taşımaktadır. Böylece, sağlanan dış borçlar yatırımların finansmanı için ek kaynak olarak kullanılabilirdiği ölçüde ekonomide daha hızlı bir büyüme gerçekleştirilebilecektir.

ii) Gelişmekte olan ülkeler açısından dış borçlar, iç tasarruflara miktar olarak bir ilave oluşturmalarının yanısıra ve belki de bundan daha çok, bu ülkelerin kalkınmasında önemli bir sınırlayıcı rolü oynayan "döviz açığı"nın kapatılmasına katkıda bulunarak hammadde, ara malı, makine ve teçhizat ithalini kolaylaştırması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Böylece dış borçlanma (genel olarak dış kaynaklar), bir yandan iç tasarrufların kullanılmasını kolaylaştıracak ve iç tasarrufları teşvik edici bir rol oynayabilecek, bir yandan da ekonomide üretilemeyen makine ve teçhizat ithalini kolaylaştırdığı ölçüde ekonominin teknoloji düzeyini yükseltici bir etki yapabilecektir. Bu açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları yönünden "döviz açığı"nın "tasarruf açığı"ndan daha önemli bir kısıt oluşturduğu ve dış kaynakların bu kısıtın aşılmasındaki rolünün diğer rolüne göre genellikle daha önemli olduğu belirtilebilir.

iii) Dış borçlanmaya gidilirken tasarruf açığı ve döviz açığının yanısıra, ekonominin dış borcu masnetme kapasitesi de gözönünde bulundurulmalıdır. Dış borçlar yatırımların finansmanında kullanılsa dahi, dış borçla sağlanan sermayenin marjinal verimliliğinin dış borcun maliyetinden (dış borç faiz oranından) yüksek olmasına dikkat edilmelidir. Bu iki büyüklük eşit olduğunda masnetme kapasitesinin tamamı kullanılmış olacaktır. Az gelişmiş ülkelerde kalifiye işgücü ve müteşebbis yetersizliği, sektörlerarası bağlılığın zayıflığı ve alt yapıdaki yetersizlikler gibi nedenlerle sermayenin marjinal verimliliğinin giderek azalması, dış borç maliyetinde yükselme olmasa bile, ekonominin dış borç masnetme kapasitesini büyük ölçüde sınırlayabilecektir. Ancak masnetme kapasitesi kriteri, ekonomide verimliliği daha çok dolaylı yönden artıran ve bu nedenle yararlarını tam olarak ölçmenin mümkün olmadığı köprü, baraj, okul, yol vb. alt yapı yatırımlarıyla ilgili sağlanacak dış borçlar konusunda uygun bir kriter olmaktan uzaktır.

B- DIŞ BORÇ YÜKÜ VE DIŞ BORÇLARIN GERİ ÖDENMESİ SORUNU

Sağlanan dış borçlar, kullarındaki etkinliğe de bağlı olarak, milli gelirin artmasına ve kalkınma hızının yükselmesine katkıda bulunabilecektir. Buna paralel olarak, ithalatu

ikame eden ve/veya ihracata yönelik sanayilerin gelişmesine katkıda bulunduğu ölçüde, ülkenin döviz açığı azalabilecek ve kullanılan dış borçların ana para ve faizlerinin ödenmesi fazla bir güçlük doğurmayacaktır. Kuşkusuz dış borçların geri ödenmesi, kullanıldığı süredekinin tam tersine, ekonomiden dış dünyaya bir kaynak transferine yol açmakta ve dolayısıyla kullanılma sırasındaki yararlarının karşılığını (maliyetini) oluşturmaktadır. Bu açıdan, dış borç bulabilme kadar, bu kaynakların nasıl kullanıldığı ve "borçların geri ödenebilme kapasitesi" de büyük bir önem taşımaktadır.

Dış borçların sağlanması ve kullanılmasında, geri ödeme kapasitesinin ve geri ödemenin doğuracağı kaynak çıkışının etkilerinin mutlaka dikkate alınması gerekir. Aksi takdirde dış borçlar, kullanıldığı dönemlerdeki yararlarını aşabilecek bir borç yüküne ve geri ödeme sorununa yol açabilir. Nitekim 1980'li yılların başlarında Meksika, Brezilya, Şili ve Arjantin gibi Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere bir kısım gelişmekte olan ülke borçlarını ödeyemez duruma düşmüş ve dünya büyük bir "dış borç krizi" ile karşı karşıya gelmiştir. Bu kriz bir yandan ağır borç yükü altındaki ülkelerle alacaklılar arasında "borç erteleme anlaşmaları" yapılmasını gerekli kılarken; bir yandan da borç krizi içindekiler başta olmak üzere az gelişmiş ülkelere dış kaynak transferinin azalmasına ve bu ülkelerin genellikle IMF ile işbirliği içinde tüketim, ithalat ve yatırımları daraltıcı yurtdışı uyum (istikrar) politikaları izlemek zorunda kalmalarına neden olmuştur. Krizin olumsuz etkilerini azaltmak üzere çeşitli planlar (Baker Planı-1985, Brady Planı-1989, vb.) geliştirilmiş; bu arada, IMF-Dünya Bankası işbirliğiyle, "Yapısal Uyum Kolaylığı" (1986) ve "Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı" (1988) gibi, az gelişmiş ülkelere yönelik yeni mali kaynaklar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dünya borç krizine kısaca değinildikten sonra tekrar vurgulamakta yarar bulunan husus, dış borçlanmada, borcun geri ödeneceğinin sürekli gözönünde tutulması ve "borç tuzağı" denilen bir duruma düşülmemeye çalışılmasıdır. Borç tuzağı ile kastedilen, yıllık borç servisinin (faiz ve ana para ödemelerinin) bir süre sonra elde edilebilecek yeni dış borç miktarını geçerek, borç alan ülkeden dışarıya doğru net bir kaynak çıkışının doğmasıdır. Kuşkusuz bu tuzağa ne zaman düşüleceği, sağlanan borçların faiz ve vade koşullarına ve ülkenin yeni dış borç bulma kapasitesine (kredibilitesine) bağlıdır. Öte yandan borç tuzağına düşüldüğünde bunun ciddi bir dış borç krizine ve dış borçları ödeyememe sorununa yol açıp açmayacağı, dış borçların nasıl kullanılmış olduğuyula da yakından ilişkili olarak, ekonominin ve dış ödemeler dengesinin durumuna ve yapısına bağlıdır. Kullanılan dış borçların da etkisiyle, ekonomide belli bir gelişme hızı sağlanmış ve ihracat başta olmak üzere döviz kazandırıcı faaliyetler önemli ölçüde geliştirilmişse ülke, dış borç tuzağına düşse de, ciddi bir borç kriziyle karşılaşmayabilir. Bununla birlikte dış borç tuzağının ifade ettiği net kaynak çıkışının, diğer şartlar aynı iken, gelişme hızını yavaşlatıcı etkisinin kaçınılmazlığı vurgulanmalıdır. Gerçekten de dış borçlar, kullanılma döneminde yurtdışı tasarruflardan daha büyük yatırım yapılmasını mümkün kılmasına karşılık, faiziyle birlikte geri ödenirken tam tersi bir etki doğuracak ve yurtdışı tasarrufların bir kısmının yatırımlarda kullanılmak yerine dış aleme transferini ve dolayısıyla daha düşük bir gelişme hızını beraberinde getirecektir.

Herhangi bir ülkenin dış borç geri ödeme (dış borç servis) kapasitesini ölçmede kullanılan bazı göstergeler vardır. Bunlardan sıkça kullanılan biri, "dış borç servis oranı" olarak bilinen ve yıllık dış borç ana para ve faiz ödemeleri toplamının o yılın ihracat gelirlerine bölünmesiyle elde edilen bir büyüklüktür. Bu oranın küçüklüğü, ülkenin dış borç ödeme kapasitesinin yüksek olduğuna işaret eder. Dış borç servis oranı hesaplanırken, paydada, en sağlam ve güvenilir döviz kaynağı olması nedeniyle genellikle yalnızca ihracat gelirleri alınmakla birlikte, kuşkusuz, ülkenin ihracat dışındaki diğer

döviz gelirleri de (turizm gelirleri, işçi dövizleri, dış müteahhitlik hizmeti gelirleri vb.) dış borç ödeme kapasitesini yükseltici etki yapacaktır. Ayrıca ülkenin sözü edilen bu döviz gelirlerinin yalnızca dış borç servisinde kullanılmayacağı, mal ve hizmet ithalinin de döviz kullanmayı gerektirdiği açıktır. Bunların yanısıra ülkenin mevcut döviz rezervlerinin durumu ile yeni dış kaynak bulma kapasitesi de dış borç ödeme gücü açısından önem taşımaktadır. Bu nedenlerle, yukarıda tanımlandığı şekliyle dış borç servis oranı, ülkenin dış borç ödeme kapasitesinin ancak yaklaşık bir göstergesi niteliğindedir. Öte yandan dış borç ödeme gücü açısından uzun dönemde, ülkenin gelişme hızı, ithal ikamesi ve ihracat sektörlerinin gelişme eğilimleri gibi daha yapısal etmenler önem taşımaktadır.

Dış borç servis oranının faiz ve ana para servisleri itibariyle ayrı ayrı hesaplanmasında da yarar bulunmaktadır. Böyle bir hesaplamada dış borç faiz servis oranının yüksekliği (veya giderek yükselmesi), sağlanan dış borçların yol açtığı maliyetin yüksekliğinin (veya giderek yükseldiğinin) ve böylece önceden alınan dış borçların ekonomiye getirdiği yükün büyüklüğünün önemli bir göstergesi olacaktır. Bu oranın büyüklüğü ve gelişimi, elde edilen dış borçların büyüklüğünün yanısıra, faiz ve vade yapılarıyla yakından ilişkili bulunmaktadır. Dolayısıyla bu gösterge, dış borçların hangi kaynaklardan ve hangi koşullarla sağlandığının taşıdığı büyük öneme ışık tutacaktır. Elde edilen borçların büyüklüğü ve vade koşulları kuşkusuz, ana para için hesaplanacak servis oranına da yansıtacaktır. Bu nedenle, bu iki oranın birlikte ifadesi olan toplam dış borç servis oranı, ülkenin ihracat gelirlerindeki gelişmelerin yanısıra, dış borçlanma tutarı ve yapısı ile ilgili tüm bu özelliklere bağlı bulunmaktadır.

Ülkenin dış borç ödeme gücünün yanısıra ve bundan da önemlisi dış borç yükünün yararlı bir göstergesi toplam dış borçlar/GSMH oranıdır. Bu oranın yüksekliği ülkenin önemli bir dış borç yükü altında bulunduğu ve muhtemelen geri ödemede de zorlanacağına işaret edecektir. Ancak geri ödeme kapasitesi için bu orandan daha çok, yukarıda sözü edilen dış borç servis oranına veya dış borç servisi (faiz ve ana para ödemeleri) / GSMH oranına bakmak daha doğru olacaktır. Bu sonuncu oran, dış borç geri ödemelerinin ekonomiye getirdiği yükün bir göstergesi olması bakımından da önem taşımaktadır.

Dış borçların ödenmesinde, daha önce de belirtildiği üzere, en temel ve güvenilir kaynağı ihracat gelirleri oluşturmaktadır. Bu nedenle, ihracat / toplam dış borç oranı da ülkenin dış borç yükü ve muhtemel geri ödeme kapasitesi konusunda dikkate alınan göstergelerden birisidir. Bu oranın yüksekliği (ve zaman içinde yükselmesi) halinde, ülke bir geri ödeyememe sorunu ve ciddi bir dış borç krizi ile karşı karşıya kalmayabilir. Oysa bu oranın düşüklüğü, ülkenin dış borç stokunun nisbi olarak yüksekliğine ve mevcut ya da muhtemel bir dış borç krizi ile karşı karşıya bulunduğuna işaret edecektir.

Aşağıda, burada sözü edilen göstergelerin de yardımı ile, Türkiye'de 1980'li yıllarda dış borçların gelişimi inceleme konusu yapılmaktadır.

II- TÜRKİYE'DE 1980'Lİ YILLARDA DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ

Ülkemizde dış borçlanma, planlı döneme geçildikten sonra, öngörülen kalkınma hızlarını gerçekleştirebilmek amacıyla kalkınma politikasının zorunlu bir parçası olarak görülmüş ve bu kaynaktan, iç ve dış ekonomik - politik koşullar elverdiği ölçüde yararlanılmaya çalışılmış, zaman zaman borç bulamama, ödeyememe ve erteleme

sorunlarıyla da karşılaşmıştır. Bu kısımda dış borçların ve dış borç yükünün önemli boyutlarda arttığı 1980'li yıllardaki gelişmeler çeşitli açılardan incelenmeye çalışılacaktır.

A- DIŞ BORÇ STOKUNDAKİ GELİŞMELER

1980 - 1990 döneminde Türkiye'nin dış borçlarının sürekli artış içinde olduğu görülmektedir (Tablo: 1). 1980 yılında 15,163 milyon dolar olan toplam dış borçlar, 1990 yılında 49,035 milyon dolara ulaşmıştır. Dış borçlar özellikle 1983 - 1987 yılları arasında hızlı bir şekilde artmıştır. Dış borç artış hızı 1984'de % 12.4, 1985'de % 23.3, 1986'da % 26.0 ve 1987 yılında % 25.3 oranında gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında artış hızları önemli oranda düşmüş ancak 1990 yılında % 17.4 düzeyine çıkmıştır.

Toplam dış borçlardaki artışın başlıca nedenlerinden biri dış borç kullanımındaki artış, diğeri de döviz kurlarındaki değişimlerdir. Dış borçların %37.5'inin dolar, geri kalanının da dolar dışındaki paralar üzerinden alınması nedeniyle, doların değer kaybetmesi dış borçların dolar cinsinden artmasına yol açmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında ise ödemeler dengesi cari işlemler hesabının fazla vermesinin sağladığı imkanlarla kısa vadeli borçların azaltılması ve ABD dolarının diğer paralar karşısında değer kazanması sonucu dış borçların artış hızı düşme kaydetmiştir.

B- DIŞ BORÇ YAPISINDAKİ GELİŞMELER

Dış borçların yapısına bakıldığında, orta ve uzun vadeli borçların, kısa vadeli borçlardan fazla olduğu görülmektedir (Tablo:1, Grafik:1). Ancak sözkonusu dönemde toplam borçlar içinde orta ve uzun vadeli borçların payı % 88.1'den %80.6'ya inerken, kısa vadeli borçların toplam dış borçlar içindeki payı %11.9'dan %19.4'e yükselmiştir. Özellikle 1990 yılında kısa vadeli dış borç stokunda meydana gelen artışın önemli bir kısmının ticari bankalara ait borç stokundaki yükselmeden kaynaklandığı görülmektedir. Ticari bankalara ait borçlarda meydana gelen bu artış ise, özellikle döviz kredileri ile yurt dışında yerleşiklere ait döviz tevdiat hesaplarındaki artıştan kaynaklanmıştır (Merkez Bankası, 1990 IV, s. 28).

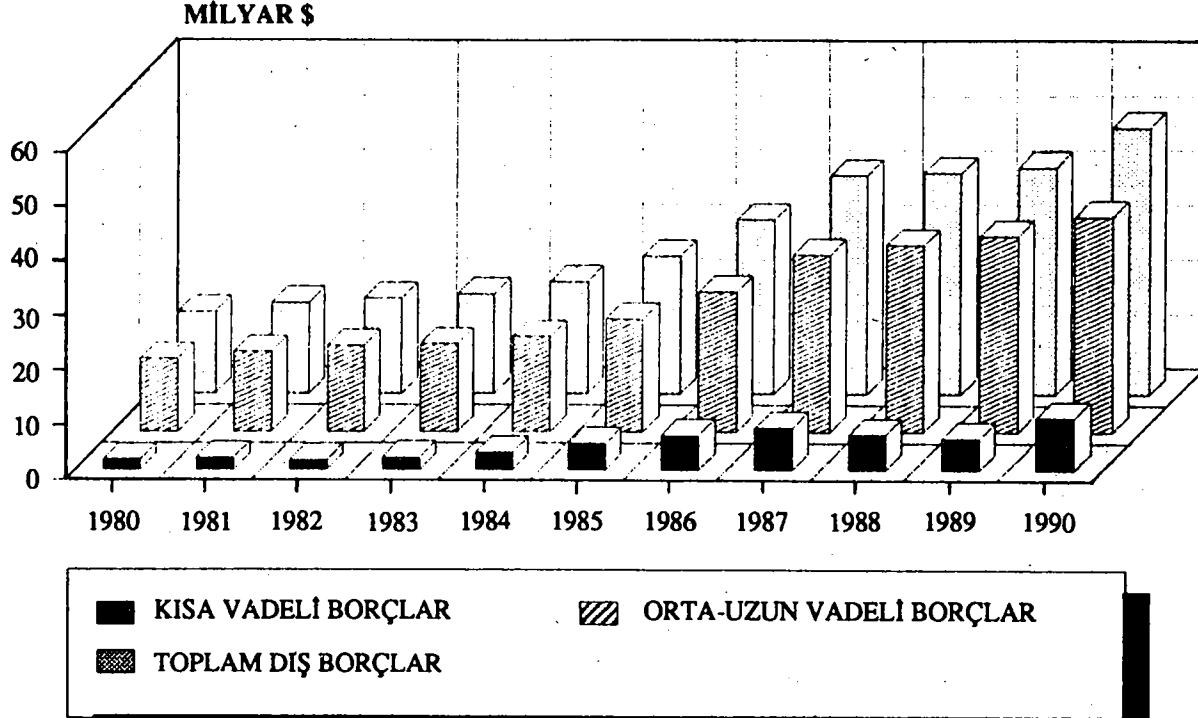
TABLO: 1
TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ
(1980- 990)

Yıllar	Toplam Dış Borçlar	Toplam Dış Borç Artışı Hızı	Milyon \$		Toplam Dış Borçlar İçinde Kısa Vadeli Borçların Payı (%)	Toplam Dış Borçlar İçinde Uzun Vadeli Borçların Payı (%)
			Orta-Uzun Vadeli Borçlar	Kısa Vadeli Borçlar		
1980	15,163	---	13,358	1,805	11.90	88.10
1981	16,861	11,20	14,667	2,194	13.01	86.99
1982	17,619	4,50	15,855	1,764	10.01	89.99
1983	18,385	4,35	16,106	2,281	12.41	87.59
1984	20,659	12,37	17,479	3,180	15.39	84.61
1985	25,476	23,32	20,717	4,759	18.68	81.32
1986	32,101	26,00	25,752	6,349	19.78	80.22
1987	40,228	25,32	32,605	7,623	18.95	81.05
1988	40,722	1,23	34,305	6,417	15.76	84.24
1989	41,751	2,53	36,006	5,745	13.76	86.24
1990	49,035	17,45	39,555	9,500	19.37	80.63

Kaynak: HDTM verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK: 1

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ (1980 - 1990)

KAYNAK: HDTM Verileri

TABLO: 2
DIŞ BORÇLARIN BORÇLULARA GÖRE DAĞILIMI (1984-1990)

	Milyon \$						
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Orta- Uzun Vade	17479	20717	25752	32605	34305	36006	39535
Konsolide Bütçe	10788	12581	15546	19256	20746	21213	23660
Hazine Borçları	7442	9072	8984	10466	11756	12230	13219
Devirli Krediler	2520	3310	4305	5609	5510	5650	6795
Katma Bütçe	826	1399	2257	3181	3480	3333	3646
Diğer Kamu Sektörü	5899	7177	9122	12026	12034	13187	14077
Merkez Bankası	4453	5037	5853	7094	6546	6975	7321
KİT	1434	2113	2933	3700	3988	4392	4785
FON'lar	0	0	146	836	988	822	939
Mahalli İdareler	12	27	180	396	512	998	1032
Özel Sektör	792	959	1084	1323	1525	1606	1798
Kısa Vade	3180	4759	6349	7623	6417	5745	9500
Merkez Bankası	1125	1646	1757	2539	1830	799	855
Ticari Bankalar	544	1021	1937	2873	2767	3118	5373
Diğer Sektörler	1511	2092	2655	2211	1820	1828	3272

Kaynak: HDTM verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borçlarının (borcun kaynağına bakılmaksızın, ana para ve faiz ödemeleri dövizle yapılan borçların tümü) borçlulara göre dağılımına bakıldığında (Tablo: 2), 1984 - 1990 döneminde dış borçların büyük bir kısmının kamu kesimine ait olduğu görülmektedir. Kamu kesimi borçları içinde ise konsolide bütçe ve konsolide bütçe içinde de hazine borçları ağırlık taşımaktadır. Söz konusu dönem içinde hazine borçları hemen hemen ikiye katlanmıştır. Bütçe dışı kamu sektörü borçları içinde en büyük payın Merkez Bankası'na ait olduğu, bunu KİT ve FON'ların borçlarının izlediği görülmektedir. Özel firmalar ve özel ticari bankalar tarafından kullanılan borçları ifade eden özel kesim borçları da giderek artış göstermiştir. Burada dikkat çeken bir başka konudur; buna karşılık özel kesimin aldığı krediler içinde orta ve uzun vadeli borçların payının artması, buna karşılık özel kesimin giderek yüksek oranda kısa vadeli borçlanmaya gitmesidir.

Dış borç yapısı borç verenlere, bir başka ifade ile alacaklılara göre incelendiğinde (Tablo:3); borçlanmanın uluslararası kuruluşlar, ikili anlaşmalar, ticari bankalar ve özel alacaklılardan yapıldığı görülmektedir. Bu dağılım içinde en büyük payı ikili anlaşmalara dayalı olarak verilen krediler almaktadır, bu krediler içinde de OECD ülkelerinden alınan krediler, dış borçların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İkili anlaşmalara dayalı kredileri ticari bankalar ve uluslararası kuruluşlardan yapılan borçlanmalar izlemektedir. Uluslararası kuruluşlardan IMF'ye Türkiye'nin borcu 1990 yılında son ödemeye bitmiştir. Söz konusu dönemde üç kat artış gösteren kısa vadeli borçlar ise özel kesim ve ticari banka kredilerinden oluşmaktadır. Bu artışın nedenlerinden biri kambiyo rejiminin değiştiği 1984 yılından itibaren döviz tevdiat hesaplarının hızla yükselmesi, diğeri de ticari bankalardan yapılan borçlanmaların önemli ölçüde artmaya başlamasıdır.

Kredi türlerine göre dış borçların dağılımı ele alındığında (Tablo: 4); proje ve program kredileri, uluslararası para piyasası kredileri, ertelenmiş borçlar ile özel

kredilerden oluşan orta ve uzun vadeli borçlar içinde ağırlığın proje ve program kredilerinden oluştuğu görülmektedir. 1984 yılında 11897 milyon dolar olan proje ve program kredileri, 1990 yılında 21116 milyona çıkmıştır. Uluslararası para piyasası kredileri ve özel krediler de önemli miktarlarda artmıştır. Buna karşılık ertelenmiş borçlar yıllar itibarıyla azalmış ve geriye 12 milyon dolarlık garantisiz ticari borç kalmıştır.

TABLO: 3
DIŞ BORÇLARIN ALACAKLILARA GÖRE DAĞILIMI (1984-1990)

	Milyon \$						
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Orta-Uzun Vade	17479	20717	25752	32605	34305	36006	39535
Uluslararası Kuruluşlar	5020	6309	7839	9802	9192	8740	9564
IMF	1426	1326	1085	770	299	48	0
IBRD, IDA, IFC	2590	3661	4917	6550	6421	6139	6435
Avr. Yatırım Bank. (EIB)	394	453	571	675	583	561	604
Avr. İskan Fonu (ERF)	554	815	1216	1757	1836	1918	2439
İslam Kalkınma Bank. (IDB)	12	12	12	15	22	51	68
OPEC Fonu	40	35	30	25	20	15	10
Ulus. Tarımsal Kalk. Fonu (IFAD)	4	7	8	10	11	10	8
İkili Anlaşmalar	7242	8122	9646	11680	11382	11431	12984
OECD Ülkeleri	5998	6647	8049	10086	10038	9992	11652
OPEC Ülkeleri	761	915	1013	1066	886	697	564
Diğer Ülkeler	483	560	584	528	458	742	768
Ticari Bankalar	3541	4159	4969	6391	8891	10269	10720
Özel Alacaklılar	1676	2127	3298	4732	4840	5566	6267
Kısa Vade	3180	4759	6349	7623	6417	5745	9500
Ticari Banka Kredileri	1006	1495	2673	3725	2950	1841	3845
Özel Kesim Kredileri	2174	3264	3676	3898	3467	3904	5655

Kaynak: HDTM verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kısa vadeli borçlar, krediler ve mevduatlardan oluşmaktadır. Krediler içinde en büyük pay bankaların ve kuruluşların sağladıkları döviz kredilerine aittir. Mevduatlar içinde ise, 1983 yılında ortaya çıkan döviz tevdiat hesapları önemli artışlar göstermiş ve 1984 yılında 544 milyon dolardan 1990 yılında 3280 milyona çıkmıştır. Bir başka ifade ile kısa vadeli borçlar içinde döviz tevdiat hesaplarının payı 1984 - 1990 döneminde %17.1'den %34.5'e yükselmiştir. Buna karşılık; 1984 yılından önce kısa vadeli borçlar içinde DÇM'lerin payı önemli bir düzeyde iken, bu tarihten itibaren azalmaya başlamış ve hemen hemen sifıra yaklaşmıştır.

TABLO: 4
DIŞ BORÇLARIN KREDİ TÜRLERİNE
GÖRE DAĞILIMI (1984-1990)

	Milyon \$						
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Orta-Uzun Vade	17479	20717	25752	32605	34305	36006	39535
Proje ve Program Kredileri	11897	13838	16784	20646	19495	18929	21116
Ulus.Para Piyasası Kredileri	1487	2423	3574	5415	8505	10269	10720
Ertelenmiş Borçlar	2404	2005	1624	1139	503	66	12
DÇM'ler	1653	1421	1166	833	329	0	0
Banker Kredileri	401	315	229	143	57	0	0
Garantisiz Ticari Borçlar	350	269	229	163	117	66	12
Özel Krediler	1691	2451	3770	5405	5802	6742	7687
Kısa Vade	3180	4759	6349	7623	6417	5745	9500
Krediler	2123	3197	4363	5004	3984	2950	5524
Banker Kredileri	195	432	944	1383	914	35	51
Muhabir Açıklar	417	376	77	282	168	30	24
Kabul Kredileri	703	1093	1061	1205	903	891	1386
Prefinansman Kredileri	414	609	629	74	131	218	146
Bankaların Sağ. Döviz Kred.	0	297	687	1128	1082	1057	2093
Kuruluşların Sağ. Döviz Kred.	394	390	965	932	786	719	1740
Diğer	0	0	0	0	0	0	84
Mevduatlar	1057	1562	1986	2619	2433	2795	3976
Döviz Tevdiat Hesapları	544	724	1250	1745	1685	2061	3280
Dresdner Hesabı	452	820	730	871	747	733	695
DÇM'ler	61	18	6	3	1	1	1

Kaynak: HDTM verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

C- DIŞ BORÇ YÜKÜ VE GERİ ÖDEME KAPASİTESİNDEKİ GELİŞMELER

Türkiye'nin 1980 -1990 döneminde dış borçları ile ilgili çeşitli büyüklükler ve oranlar Tablo 5'de topluca sunulmuştur. İlk kısımda da belirtildiği üzere toplam dış borçların GSMH'ya oranı ülkenin dış borçlarının ağırlığının belirlenmesinde genel bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin dış borçları 1980 öncesinde olduğu gibi 1980 yılından itibaren yükselmeye devam etmiş ve dış borçların GSMH içindeki payı 1980 yılında %26.5 iken, giderek artarak 1987 yılında %60.1'e ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren dış borç /GSMH oranında azalma görülmüş ve bu oran 1988'de %57.8, 1989'da %52.4 ve 1990 yılında da %44.6 düzeyine inmiştir. Son üç yıldaki bu gerileme toplam dış borçlardaki nisbi azalmayı ifade etmekle birlikte, dış borçlar yine de milli gelirin yarısı dolayında, büyük sayılabilecek bir düzeyde bulunmaktadır.

Dış borçların ödenmesinde ihracat gelirlerinin artışı önemli bir yer tutmaktadır. İhracatın dış borçlara oranı dönem içinde dalgalanmalar göstermekle birlikte, 1980 yılında %19.2 olan ihracat/dış borç oranı 1990 yılında %26.4'e çıkmıştır. Buna göre 1980 sonrası artan ihracat gelirlerine rağmen, ülkenin ihracat gelirleri dış borçların ancak %26.4'ünü karşılayabilmektedir. Dış borç yükünün azaltılabilmesi için, bu oranın daha da yükseltilmesi gerekmektedir.

TABLO: 5
TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI İLE İLGİLİ İSTATİSTİKLER (1980-1990)

Yıllar	Toplam Dış Borçlar	İhracat	GSMH	Dış Borç Servisi	DBS Artış Hızı (%)	İhr./DB. (%)	DB./GSMH (%)	DBS./GSMH (%)	Milyon \$
									DBS./İhracat (Borç Servis Oranı)
1980	15163	2910	57198	1243		19.2	26.5	2.2	42.7
1981	16861	4703	58410	1744	40.3	27.9	28.9	3.0	37.1
1982	17619	5746	52853	2418	38.6	32.6	33.3	4.6	42.1
1983	18385	5728	50153	2522	4.3	31.2	36.7	5.0	44.0
1984	20659	7133	48986	2693	6.8	34.5	42.2	5.5	37.8
1985	25476	7958	52584	3611	34.1	31.2	48.4	6.9	45.4
1986	32101	7457	57733	4236	17.3	23.2	55.6	7.3	56.8
1987	40228	10109	66921	5488	29.6	25.1	60.1	8.2	54.3
1988	40722	11662	70436	7979	45.4	28.6	57.8	11.3	68.4
1989	41751	11625	79682	6870	-13.9	27.8	52.4	8.6	59.1
1990	49035	12960	109932	6108	-11.1	26.4	44.6	5.6	47.1

Kaynak: HDTM verileri ile DPT verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bir ülkenin dış borç ödeme kapasitelerini ölçmede kullanılan ölçütler arasında en yaygın, daha önce de değinildiği gibi, dış borç servis oranlarıdır. Dış borç ana para ve faiz ödemeleri toplamından oluşan dış borç servisinin ülkenin ihracat gelirlerine oranı anlamında dış borç servis oranı², Türkiye'de özellikle 1986 - 1989 döneminde %54.3 ile %68.4 arasında değişen yüksek değerlere ulaşmıştır. Ana para ve faiz ödemeleri toplamının ihracat gelirlerine oranının artması, ülkenin, özellikle 1985'den itibaren ihracat gelirlerinin giderek büyüyen bir oranını dış borç ödemeleri için kullanmaya başladığını göstermektedir. Bu oranın yükselmesi, ihracatın da genelde arttığı dikkate alınır, bir yandan ülkenin dış borç servisini aksatmama şeklindeki başarısına işaret ederken; bir yandan da, borç ödeme gücünün kısa dönemde azaldığını ortaya koymaktadır. Çünkü ihracat gelirlerinin hemen hemen yarısı dış borç servisine ayrılmaktadır.

Dış borç servisinin GSMH'ya oranı, önceden de belirtildiği gibi, geri ödeme yükümlülüklerinin ekonomiye getirdiği yükü değerlendirmek açısından önemli bir göstergedir. Bu oran 1980 yılında %2.2 iken düzenli bir biçimde artarak 1988 yılında %11.3'e çıkmıştır. Son iki yılda ise bu oran düşme eğilimine girmiştir. Nitekim 1989 yılında GSMH'nin %8.6'sı dış borç servisi olarak ayrılırken, 1990'da GSMH'nin %5.6'sı dış borç servisi olarak dışarıya aktarılmıştır. Bu gelişme dış borç servisindeki azalışın yanısıra, GSMH'daki önemli artışların etkisini yansıtmaktadır.

Dış borç ödemelerinde faizin payı da önemli boyutlardadır. (Tablo:6). Toplam dış borç ödemeleri içinde faiz ödemelerinin payı 1984'de %50.8 iken 1988 yılında %30.4'e kadar düşmüş, son iki yıl içinde tekrar artış göstererek 1989'da %34.0 1990 yılında ise %39.7 düzeyinde gerçekleşmiştir.

²Dış borç oranının bir başka hesaplama yöntemi de; dış borç servisinin ülkenin turizm, işçi ve ihracat gelirleri toplamından oluşan döviz gelirlerine oranı şeklindedir. Ancak turizm ve işçi döviz gelirlerindeki artış kararlı bir yapı göstermediğinden, dış borçların ödenmesinde ihracat gelirlerinin artırılması önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle çalışmadaki dış borç servis oranı hesaplamalarında sadece ihracat gelirleri dikkate alınmıştır.

TABLO: 6
TÜRKİYE'DE 1984-1990 DÖNEMİNDE TOPLAM BORÇ KULLANIMI,
ANA PARA-FAİZ ÖDEMELERİ VE NET KAYNAK GİRİŞİ/ÇIKIŞI

Yıllar	Toplam Kredi Kullanımı	Ana Para Ödemeleri	Faiz Ödemeleri	Toplam Dış Borç		Net Borç Kullanımı	Net Kaynak Girişi/Çıkışı
				Ödemeleri İçinde Faiz'in Payı (%)	Faiz/Ana Para Ödemeleri (%)		
1984	2680	1617	1671	50.8	103.3	1063	-608
1985	3612	2670	1619	37.7	60.6	942	-677
1986	4047	2617	1619	38.2	61.9	1430	-189
1987	5765	3597	1891	34.5	52.6	2168	277
1988	7845	5557	2422	30.4	43.6	2288	-134
1989	5119	4532	2338	34.0	51.6	587	-1751
1990	4610	3681	2427	39.7	65.9	929	-1498

Kaynak: HDTM Aylık Göstergeleri Haziran 1991' den Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Benzer şekilde, dış borç faiz ödemelerinin ana para ödemelerine oranının, bazı yıllar düşmekle birlikte yine de küçümsenmeyecek düzeyde olduğu görülmektedir. 1984 yılında %103.3 olan faiz/anapara ödemeleri oranı 1988'de %43.6, 1989'da %51.6, 1990 yılında da %65.9 düzeyindedir. Bu oranın gelişimi, dış borç vade ve faiz yapısıyla yakından ilişkili bulunmaktadır.

Ele alınan dönemde dış borç ana para ve faiz ödemelerinin büyük boyutlarda gerçekleşmesi, 1987 yılı hariç Türkiye'den dış aleme net kaynak çıkışına yol açmıştır. Bu durum özellikle dönemin son iki yılında belirginlik kazanmış ve 1989'da 1.7 milyar dolar, 1990 yılında da 1.5 milyar dolar civarında net kaynak çıkışı ortaya çıkmıştır. Bu durum önceki yıllarda kullanılan dış borçların daha sonraki yıllarda ortaya çıkan maliyetinin bir yansıması olarak düşünülebilir.

D- DIŞ BORÇLARIN YATIRIMLAR, TASARRUFLAR VE MİLLİ GELİR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu kısımda, Türkiye'de dış borçların önemli makro ekonomik büyüklükler üzerindeki etkileri ekonometrik olarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Analize ilişkin temel veriler 1980-1990 dönemini kapsamakta olup, Tablo: 7'de verilmiştir. Regresyon

TABLO: 7
TÜRKİYE'NİN BORÇLARININ ANALİZİNE İLİŞKİN BÜYÜKLÜK VE ORANLAR

Yıllar	Toplam Dış Borçlar (DB)	Toplam Yatırımlar	Toplam Yurtiçi Tasarruflar (S)	İthalat	Milyon \$						
					GSMH (Y)	GSMH Artış Hızı (%)	Dış Borç Artış Hızı (%)	Yurtiçi Tasarruf Artış Hızı (%)	DB/Y	S/Y	
1980	15163	12730	9452	7909	57198	-8.4	11.5	-16.7	0.27	0.17	
1981	16861	12527	10476	8933	58410	2.1	11.2	10.8	0.29	0.18	
1982	17619	10810	9667	8843	52853	-9.5	4.5	-7.7	0.33	0.18	
1983	18385	10398	8316	9235	50153	-5.1	4.3	-14.0	0.37	0.17	
1984	20659	9631	8239	10757	48986	-2.3	12.4	-0.9	0.42	0.17	
1985	25476	11014	10013	11343	52584	7.3	23.3	21.5	0.48	0.19	
1986	32101	14114	12611	11105	57733	9.8	26.0	25.9	0.56	0.22	
1987	40228	17231	16254	14158	66921	15.9	25.3	28.9	0.60	0.24	
1988	40722	16864	18423	14335	70436	5.3	1.2	13.3	0.58	0.26	
1989	41751	17947	18911	15792	79682	13.1	2.5	2.6	0.52	0.24	
1990	49035	25015	23112	22302	109932	38.0	17.4	22.2	0.45	0.21	

Kaynak: HDTM verileri ile DPT verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

analizlerinde kullanılan değişkenler şunlardır: Toplam yatırımlar, toplam yurtiçi tasarruflar, toplam dış borçlar, toplam ithalat, GSMH artış hızı, toplam yurtiçi tasarrufların GSMH'ya oranı, toplam dış borçların artış hızı, toplam yurtiçi tasarrufların artış hızı, toplam dış borçların GSMH'ya oranı. Tablo: 8'de topluca sunulan regresyon sonuçları, ana başlıklar itibarıyla aşağıda yorumlanmaktadır.

i) Toplam Yatırımlar - Toplam Dış Borçlar

Elde edilen sonuçlara göre yatırımlar ile dış borçlar arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki sözkonusudur. Modelde, dış borçlar yatırımlardaki değişikliğin %79'unu açıklamaktadır. Yatırımların dış borç elastikiyeti ise (dış borçlarda meydana gelen yüzdesel değişimin yatırımlar üzerindeki etkisi) % 66.7 olarak hesaplanmıştır. Bir başka ifadeyle dış borçlarda meydana gelecek %1'lik bir artış, toplam yatırımlarda %0.66'lık bir artışa neden olmuş görünmektedir.

ii) Toplam Yurtiçi Tasarruflar - Toplam Dış Borçlar

Yurtiçi tasarruflarla dış borçlar arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki görülmektedir. Dış borçlar, tasarruflardaki değişikliğin %90'ını açıklamaktadır. %5 güvenle regresyon katsayıları test edildiğinde, model anlamlı olmaktadır. Dış borçlarla varılmak istenen sonuçlardan biri, iç tasarruf hacmini olumlu yönde etkilemek ve borç alan ülkenin kendi kendine yeterli kalkınma aşamasına ulaşmasını sağlamaktır. Ele alınan dönemle ilgili olarak geliştirilen model de, bu görüşü doğrular niteliktedir. Dış borçlarda meydana gelen yüzdesel değişimin tasarruflar üzerindeki etkisini veren elastikiyet katsayısı 0.86 olarak hesaplanmıştır. Bir başka ifadeyle, dış borçlarda meydana gelecek %1 oranındaki artış, tasarruflarda %0.86'lık bir artışa neden olmuş görünmektedir.

iii) Yurtiçi Tasarrufların GSMH'ya Oranı-Dış Borçların GSMH'ya Oranı

Elde edilen regresyon denklemi, tasarrufların GSMH'ya oranı ile dış borçların GSMH'ya oranı arasında aynı yönde ve istatistik açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Dış borçlar, yurtiçi tasarruflardaki değişimin %74'ünü açıklamaktadır. Ortalama esneklik ise 0.53 olarak hesaplanmıştır. Yani dış borçlardaki bir birim değişiklik yurtiçi tasarrufları 0.53 birim artırmaktadır.

TABLO: 8
DIŞ BORÇLARLA İLGİLİ REGRESYON SONUÇLARI (1980-1990)

Denklem No.	Bağımlı Değişken	Sabit Terim	Regresyon Katsayıları				R	F	Q	e
			Dış Borç	Dış Borç Artış Hızı	Tasarruf Artış Hızı	DB/GSMH				
1	Yatırım	4780.5	0.3324 (5.881)				0.79	34.58	2188.9	0.667
2	Tasarruf	1763.8	0.3965 (9.289)				0.90	86.28	1653.0	0.866
3	İthalat	3079.9	0.3171 (7.271)				0.85	52.87	1688.8	0.748
4	GSMH Artış Hızı	3.8783		-0.2795 (-0.572)	0.7257 (2.613)		0.55	4.99	10.1	0.945 (Tas. Ar. Hızı)
5	S/Y	0.0956				0.2420 (5.044)	0.74	25.44	0.01	0.528

NOT: Tab 0.05= 2.262

iv) Toplam İthalat-Toplam Dış Borçlar

Elde edilen regresyon denkleminde ithalat ile dış borçlar arasında aynı yönde ve istatistiksel açıdan yüksek anlamlılığa sahip bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. (Ttab. $0.05=2.262$). Buna göre 1980 -1990 döneminde dış borçların ithalat üzerindeki etkisi olduğu görülmektedir. Gerçekten de; 1980 yılından sonra ithalatta liberasyona gidilmiş, ihracat gelirleri bunu karşılayamadığı için hızla dış borçlanmaya başvurulmuştur. Elde edilen hesaplamada ithalatın dış borç elastikiyeti (dış borçlarda meydana gelen %1'lik bir değişiminin ithalatta yol açtığı yüzdesel değişim) %0.75 olarak hesaplanmaktadır.

v) GSMH Artış Hızı - Dış Borç Artış Hızı ve Tasarruf Artış Hızı

GSMH artış hızının bağımlı değişken olarak alındığı çoklu regresyon modeline göre; GSMH artış hızı ile dış borç artış hızı arasındaki ilişki ters yönlü ve anlamsız, GSMH artış hızı ile tasarruf artış hızı arasındaki ilişki ise anlamlı sonuç vermiştir. Ele alınan dönemde GSMH'nin artış hızı ile toplam dış borçların artış hızı arasındaki ilişki negatife dönerek, GSMH'nin artış hızı ters yönde etkilenmektedir. GSMH artış hızının dış borçların artış hızına göre ortalama esnekliği 0.94 olarak bulunmuştur. Yani dış borçların artış hızında % 1'lik değişim, GSMH artış hızı üzerinde % 0.94 oranında bir değişim meydana getirmektedir.

Bir ekonomide toplam yatırımların finansmanı iç ve dış tasarruflardan oluştuğuna göre, GSMH'nin artış hızı dış tasarrufların yani dış borçların ve iç tasarrufların bir fonksiyonu olmaktadır. Ancak Türkiye için yapılan bu analizde yurtdışı tasarrufların ekonominin hızını belirlemede etkili olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, ele alınan dönemde, ekonominin büyüme hızını belirleyen etmenin dış borçlar değil yurtdışı tasarruflar olduğu sonucuna varılabilir. Özellikle 1980 sonrası dönemde dış borçlar hızlı bir artış eğilimine girdiği halde, bunun ekonomik büyüme üzerine etkisi sınırlı kalmıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin son on yılda dış borçları giderek büyümüş ve imtiyazlı kredilerin yerini uluslararası para piyasalarından sağlanan krediler almıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dış borç stoku dörde katlanmıştır. Bunda yol, baraj, konut, liman, ulaştırma, enerji gibi alt yapı yatırımları yanında belediye hizmetleri için yapılan yatırımların da önemli bir payı olmuştur.

Dış borçların artmasında rol oynayan bir diğer faktör, Türk lirasının aşırı değerlendirilmesidir. Bu sayede, rezerv ve sermaye hareketleri yoluyla ülkeye önemli ölçüde döviz girmiş ve cari işlemler açığı böylelikle kapatılabilmektedir. Ancak bu arada dış borç stoku da yükselmiştir.

Diğer taraftan; sanayimizin dışa bağımlılığı nedeniyle ihracat artışı, beraberinde ithalat artışını da getirmekte, dış borçlarda önemli bir azalış yaratmamaktadır.

Özellikle 1983 yılından itibaren dış borçlar hızlı bir artış sürecine girmiş ve dışa bağımlılık giderek artmıştır. Nitekim milli gelirin yarısını dış borçlar oluşturmaktadır. Sorun, dış borç - GSMH kriteri açısından irdelendiğinde, Türkiye'nin "ciddi dış borç sorunu" olan ülkeler sınıflandırmasına dahil olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte

1980 sonrasında ülkenin ihracat ve diğer görünmeyen kalemler kapsamındaki döviz gelirlerini artırdığı ve dış borç ödeme kapasitesinde önemli bir iyileşmenin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu süreç yaşanırken Türkiye'nin döviz gelirlerinde yaşanan artışa bağlı olarak, dış borç ana para ve faiz ödemelerini sürdürebildiği görülmektedir.

Türkiye'deki dış borçların hızlı artışını önlemek ve borç yükünü hafifletebilmek için yurt içi tasarrufların ve üretken yatırımların artırılması, kısa vadeli kredi kullanımı yerine uzun vadeli borçlanmaya gidilmesi gerekmektedir. Ayrıca cari işlemler dengesi iyileştiği ölçüde dış borçların ödenebilirliği artacağından, özellikle ihracat gelirlerinin yükseltilmesi ve yeterli dövizin yaratılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- BAŞAK, Zafer Z. (1977), *Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970*, Hacettepe Üniv. Yay., C. 16, Ayyıldız Mat., Ankara
- ERÇEL, Gazi (1981), "Dış Yardım ve Krediler", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım, İzmir.
- HDTM (1991), *Hazine Aylık Göstergeleri*, Haziran.
- HDTM (1991), *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, Ekim.
- Merkez Bankası (1991), *Üç Aylık Bülten 1990 IV*, Ekim-Aralık.
- ÖZOL, Ertuğrul İ. (1981), "Dış Yardımlar", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım, İzmir.
- SEYİDOĞLU, Halil (1982), *Uluslararası İktisat*, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.